

عقلائت دینی در حوزه رفتار اخلاقی

از نگاه امام خمینی (س)

معصومه صابری

www.ketab.ir

سرشناسه	: صابری، معصومه، ۱۳۶۵ -
عنوان و نام پدیدآور	: عقلانیت دینی در حوزه رفتار اخلاقی از نگاه امام خمینی(س) / معصومه صابری.
مشخصات نشر	: تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(س)، مؤسسه چاپ و نشر عروج، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: هـ، ۲۵۶ ص.
شابک	: ISBN: 978 - 964 - 212 - 473 - 2
یادداشت	: کتابنامه: ص. [۲۴۷] - ۲۵۶؛ همچنین به صورت زیر نویس.
موضوع	: خمینی، روح‌الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹ - ۱۳۶۸. -- دیدگاه درباره عقل‌گرایی (اسلام) / خمینی، روح‌الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹ - ۱۳۶۸. -- دیدگاه درباره اخلاق اسلامی / عقل‌گرایی (اسلام) / اخلاق اسلامی.
شناسه افزوده	: مؤسسه چاپ و نشر عروج.
رده‌بندی: کنگره	: ۷ ع ۲ ص / ۲۲۹/۲ BP
شماره شابک ملی	: ۴۶۸۱۵۵۰

کد / ۲۹۸۹

مؤسسه چاپ و نشر عروج

عقلانیت دینی در حوزه رفتار اخلاقی از نگاه امام خمینی(س)

تألیف: معصومه صابری

ناشر: مؤسسه چاپ و نشر عروج (وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(س))

چاپ اول: ۱۳۹۶

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

۰ فروشگاه شماره یک: خیابان انقلاب، بین ۱۲ فروردین و فخررازی، پاساژ ظروفچی، تلفن: ۶۶۴۹۳۰۸۱ - دورنگار: ۶۶۴۰۰۹۱۵

۰ فروشگاه شماره دو: خیابان انقلاب، چهار راه حافظ، تلفن: ۶۶۷۰۱۲۹۷

۰ مراکز پخش: امور نمایندگیها و نمایشگاهها، تلفن: ۶۶۴۰۴۸۷۳

۰ امور سفارشات و بازرگانی، تلفن: ۶۶۴۸۹۱۶۰

۰ فروشگاه مجازی مؤسسه عروج www.roujpub.com

نشانی الکترونیکی: pub@imam-khomeini.ir

<http://imam-khomeini.ir>

فهرست مطالب

أ مقدمه ناشر

ج مقدمه مؤلف

بخش اول: کلیات بحث

۳ فصل اول: مباحث مقدماتی

۳ تبیین موضوع و مسأله

۴ سؤالات فرعی

۴ فرضیه‌های تحقیق

۵ اهمیت و ضرورت پژوهش

۶ هدف از پژوهش

۷ پیشینه و سابقه پژوهش

۹ روش تحقیق

۱۱ فصل دوم: مفهوم‌شناسی

۱۱ عقلانیت دینی

۱۱ الف) عقل

- ۱۴..... (ب) عقلانیت
- ۱۵..... (ج) دین
- ۲۰..... (د) عقلانیت دینی
- ۲۱..... رفتار اخلاقی
- ۲۲..... (الف) رفتار
- ۲۲..... (ب) اخلاق
- ۲۶..... (ج) رفتار اخلاقی
- ۲۹..... فصل سوم: جایگاه بحث عقلانیت دینی و رفتار اخلاقی در کلام جدید و فلسفه اخلاق
- ۳۰..... جایگاه عقلانیت دینی در کلام جدید
- ۳۰..... (الف) چستی علم کلام
- ۳۲..... (ب) تبیین رابطه عقلانیت دینی با علم کلام جدید
- ۳۳..... جایگاه رفتار اخلاقی در فلسفه اخلاق
- ۳۳..... (الف) چستی علم فلسفه اخلاق
- ۳۶..... (ب) تبیین رفتار اخلاقی در علم فلسفه اخلاق

بخش دوم: مبانی فکری مؤثر بر دیدگاه امام در زمینه رفتار اخلاقی

- ۴۱..... فصل اول: مبانی هستی‌شناختی مؤثر بر دیدگاه امام خمینی در زمینه رفتار اخلاقی
- ۴۲..... گفتار اول: حقیقت واحد هستی
- ۴۵..... گفتار دوم: مراتب هستی
- ۴۹..... گفتار سوم: هستی بر محور رحمت الهی
- ۵۰..... گفتار چهارم: ابعاد هستی
- ۵۵..... فصل دوم: مبانی معرفت‌شناختی مؤثر بر دیدگاه امام خمینی در زمینه رفتار اخلاقی
- ۵۶..... گفتار اول: مفهوم و واقعیت علم

- گفتار دوم: علم حضوری و حصولی ۵۷
- گفتار سوم: ابزارهای معرفت ۵۹
- گفتار چهارم: مراتب علم و معرفت ۶۶
- الف) علم در مرتبه جمادات و نباتات و حیوانات ۶۶
- ب) علم در مرتبه انسان ۶۷
- ج) علم در مرتبه مجرد ۷۰
- فصل سوم: مبانی انسان‌شناختی مؤثر بر دیدگاه امام خمینی در زمینه رفتار اخلاقی ۷۳
- گفتار اول: جایگاه ویژه انسان در نظام خلقت (کرامت انسانی) ۷۴
- گفتار دوم: ابعاد وجودی انسان و اهمیت آنها ۷۶
- گفتار سوم: تربیت و مال‌ذیری انسان ۷۹
- گفتار چهارم: فطرت انسانی ۸۲
- گفتار پنجم: اختیار انسان ۸۵

بخش سوم: عقلانیت دینی و رفتار اخلاقی

- فصل اول: عقلانیت دینی ۸۹
- گفتار اول: ماهیت عقل و عقلانیت ۸۹
- عقل فلسفی ۸۹
- عقل دینی ۹۴
- گفتار دوم: انواع، کاربردها و کارکردهای عقل و عقلانیت ۱۰۰
- عقل قدسی و عقل مفهومی ۱۰۰
- عقل و عقلانیت نوعی و هنجاری ۱۰۱
- عقل و عقلانیت نظری و عملی ۱۰۲
- الف) تعریف مصطلح عقل نظری و عملی ۱۰۲

- ب) بیان حضرت امام خمینی از عقل نظری و عملی ۱۰۳
- ج) لزوم تعدیل و تقویت عقل نظری و عملی در بیان امام ۱۰۷
- د) عقلانیت نظری و عملی ۱۰۹
- عقل کلی و عقل جزئی ۱۱۰
- عقل و عقلانیت ابزاری و ممیزه و دینی ۱۱۲
- گفتار سوم: نقش عقل و عقلانیت در دین و معرفت دینی ۱۱۶
- نقش عقل در حوزة دین ۱۱۶
- بخش عقل در بخش‌های سه‌گانه دین ۱۱۹
- نقش عقل در حوزه معرفت دینی ۱۲۴
- فصل دوم: رفتار اخلاقی** ۱۳۱
- گفتار اول: ماهیت، عوامل، کارکرد رفتار اخلاقی ۱۳۱
- ماهیت رفتار اخلاقی ۱۳۲
- عوامل رفتار اخلاقی ۱۳۶
- کارکرد رفتار اخلاقی ۱۳۹
- گفتار دوم: حضرت امام خمینی و مکاتب اخلاقی در زمینه رفتار اخلاقی ۱۴۲
- نگاهی کلی به مکاتب اخلاقی ۱۴۳
- دیدگاه امام خمینی پیرامون مکاتب اخلاقی ۱۵۱
- فصل سوم: رابطه عقلانیت دینی و اخلاق از نگاه امام خمینی** ۱۵۹
- گفتار اول: انواع رابطه عقل با دین و اخلاق ۱۶۱
- رابطه عقل و دین از دیدگاه امام ۱۶۱
- رابطه عقل و اخلاق از دیدگاه امام ۱۶۷
- گفتار دوم: رابطه عقلانیت دینی و اخلاق از دیدگاه امام ۱۷۱
- جنبه وجودی: معنابخشی به اصول اخلاقی ۱۷۱

جنبه معرفتی: شناسایی بعض اصول اخلاقی..... ۱۷۲

جنبه تحریکی: پشتیبانی دین از اصول اخلاقی و ضمانت اجرایی آن..... ۱۷۳

بخش چهارم: اصول عقلانی حاکم بر رفتار اخلاقی از دیدگاه امام عج

فصل اول: اصول عقلی نظری حاکم بر رفتار اخلاقی..... ۱۷۹

گفتار اول: عمومیت یا عدم عمومیت قانون‌های اخلاقی..... ۱۸۱

گفتار دوم: تغییر‌پذیری یا ثبات اصول اخلاقی..... ۱۸۴

گفتار سوم: ثبات یا تغییر صفات اخلاقی..... ۱۸۷

گفتار چهارم: تساهل یا عدم تساهل اخلاقی..... ۱۸۸

گفتار پنجم: لزوم تساهل یا سرعت‌گرایی یا باطن‌گرایی..... ۱۹۳

فصل دوم: اصول عقلی عملی حاکم بر رفتار اخلاقی..... ۱۹۷

گفتار اول: اصل بینش و بصیرت به رفتار اخلاقی..... ۱۹۷

گفتار دوم: اصل تهذیب نفس و تزئین اخلاق..... ۱۹۹

اساس بودن تهذیب نفس در اخلاق..... ۲۰۰

توصیه‌های اخلاقی امام پیرامون تهذیب نفس..... ۲۰۳

گفتار سوم: اصل عزم و اراده..... ۲۰۷

گفتار چهارم: اصل تذکر و یادآوری به خویش..... ۲۱۰

گفتار پنجم: اصل محاسبیت و مراقبت..... ۲۱۲

گفتار ششم: اصل ولایت‌پذیری حضرات معصومین علیهم‌السلام..... ۲۱۴

گفتار هفتم: اصل عدالت‌خواهی..... ۲۱۷

اسلام نظام عادلانه..... ۲۱۷

ارائه الگوی عدالت اجتماعی..... ۲۲۰

اجرای عدالت بر مبنای خودسازی..... ۲۲۳

- گفتار هشتم: اصل شجاعت و پایداری ۲۲۶
- فصل سوم: ضرورت مبارزه با آسیب‌های بی‌توجهی به عقل در اخلاق و رفتار اخلاقی ۲۳۱
- گفتار اول: عصیت ۲۳۱
- گفتار دوم: خودباختگی ۲۳۵
- نتیجه‌گیری ۲۳۹
- منابع ۲۴۷

www.ketab.ir

مقدمه مولف

عقل در تفکر دینی - الهی، نه تنها هیچ گونه تراحم و تضادی با وحی راستین و ناب ندارد، بلکه به دلیل سیلاب شدن عقل و وحی یا دانش و دین از سرچشمه واحد و یکی بودن خاستگاه نخستین این دو (خدا)، پیوسته، در کنار هم بوده و انسان را به کمالات روحی و معنوی و در نهایت، کتب الهی، به عنوان برترین آرمان انسان مؤمن، می‌رساند.

عقل به منزله قوه و نیرویی درونی است که در اندیشه اسلامی از آن به پیامبر باطنی یاد می‌شود، چراکه عقل در درون هر فردی الهام به حس، احساس امور و نفی کننده ردائل است. این نیروی باطنی اگر در اثر کنترل و رعایت رفتار و خرد در فرد تقویت گردد، وسیله مستحکمی در راهنمایی بشر به خیر و بازدارنده از شر است. از این رو عقل در دین اسلام به منزله نیروی تشخیص، تعقل، تدبیر و تفکر، ابزار و وسیله شناسی مبدأ و اساس امور بشری مطرح است.

علی‌رغم وجود این نگاه خاص و ارزش‌مدار به عقل و تعقل در دین اسلام به‌ویژه مذهب تشیع، به‌واسطه فضای حاکم در الهیات مسیحی و برخی مذاهب اسلامی در نفی جایگاه و کارکرد عقل، شبهات فراوانی در مسأله رابطه عقل و دین مطرح است که با سیطره عقل‌گرایی بر زندگی بشر امروزی، به فضای فکری و معرفتی جوامع اسلامی نیز

راه یافته و نه تنها در حوزه نظر بلکه در حوزه عمل و کارکردهای دین در زندگی فردی و اجتماعی نیز شبهات و اشکالاتی را مطرح ساخته که نیازمند تأمل و پاسخ‌گویی است. یکی از این مسائل و مباحث دینی - کلامی مهم، مسأله «عقلانیت» در حوزه تفکر دینی است؛ چراکه روشن‌فکران غربی و غرب‌باور می‌کوشند تا در راستای ترویج اندیشه سکولاریستی، اندیشه جدایی عقل از دین (راسیونالیسم) را در جامعه دینی مطرح سازند و با ناکارآمد جلوه دادن دین و مدیریت دینی از حل معضلات و پاسخ‌گویی به نیازهای زندگی، به ترویج «مدیریت عقلانی» و «مدیریت علمی» به عنوان جایگزین دین برآیند این ضرورت ایجاب می‌کند عقلانیت دینی به گونه‌ای شایسته مورد شناخت و معارفی قرار گیرد.

به واقع، عقلانیت دینی، عقلانیتی است که در دین جاوید اسلام مطرح بوده و این آیین و حیانی را فراگرفته و برتری همین‌کننده در تفکر دینی - اسلامی دارد. عقلانیت دینی، آن‌چنان پویا، فراگیر و جامع‌نگر در دین مطرح شده که به عنوان «شریعت عقلانی»، به همراه «شریعت و حیانی»، هم‌عرضه‌های زندگی مادی و معنوی انسان دین‌دار را در بر گرفته است. عقلانیت دینی حتی مفاصل جزئی‌نگر «عقلانیت مدرن» غربی را نیز شامل شده و با پالایش و پیراستن آن از امیال انسانی و اهداف شیطانی، آن را به جایگاه بلندی می‌رساند و تحت عنوان «عقل معاش» در تئوری اماره زندگی و تکاپوی هستی برتر، به کار می‌گیرد.

عقلانیت دینی با عدم اکتفا به عقل ابزاری، حقایق ماورای عالم نیست را پذیرفته و تنها به اتکای انسان در حیات خود به عقل عرفی بسنده نمی‌کند؛ بلکه با اعتماد به وحی و شرع مبتنی بر عدم جدایی عقلانیت و ارزش، انسان‌محوری سکولار، توجه به منافع و سود سرای آخرت است.

در واقع عقلانیت دینی در پرتو هدایت و تربیت‌های دینی، به چنان تفکر و بینش بالنده‌ای رسیده که میدان دادن به نفس اماره و برآوردن همه خواسته‌ها و انتظارات

کنترل نشده و تعدیل نگشته را نه تنها نشانه خردورزی، تمدن و ترقی نمی‌داند؛ بلکه بدترین نوع جهالت، اسارت و بردگی و دور شدن از شرافت و کرامت انسانی می‌شمارد.

در راستای پاسخ به مسائل مطرح در مورد "تعامل و ترابط عقل و دین" و به‌طور دقیق‌تر "عقلانیت دینی" در اندیشه اسلام حقیقی و بینش شیعی، لازم است به بررسی جایگاه و ارزش آن از دیدگاه عالمی شیعی از دوران معاصر بپردازیم.

حضرت امام خمینی رحمته الله علیه عالم دین، فیلسوف، اندیشمند سیاسی و جامعه‌شناسی است که به بهترین وجه، عقلانیت دینی را در عرصه‌های فردی و اجتماعی متبلور ساخت و جلوه‌ای جدید از ارکانهای دین بر مبنای عقلانیت و توانمندی آن در تاریخ اسلام و عرصه جهانی نمودار ساخت. مبنای معرفتی حضرت امام خمینی رحمته الله علیه، معرف و مبین جایگاه اندیشه فلسفی - اسلامی خاص است. در اندیشه امام، عقلانیت و رویکرد فلسفی به دین، اساس و پایه نظریه دین و تقسیم هستی، روش و رویکردی اساسی در حصول معرفت و شناخت، و بیانگر نوع نگاه به انسان است. نگاه امام به انسان، نگاهی خلیفه اللهی است و این جایگاه عظیم و نماینده وی از سایر مخلوقات، فقط به سبب عقل و ارزشمندی آن حاصل آمده است.

از این رو پرداختن به عقلانیت دینی از نگاه حضرت امام رحمته الله علیه راهگشا و کلیدی در تبیین نگاه اسلام و مکتب تشیع به مسأله عقل و دین است.

امید است این تلاش در راستای تبیین اندیشه‌های بزرگ‌مرد دوران حاضر و عالم ربانی، حضرت امام خمینی رحمته الله علیه، مورد رضای الهی و عنایت صاحب الامر رحمته الله علیه قرار گیرد.